

МАКСИМ БРАЖНІКОВ
(30 літ від дня смерті)

Минуло 30 літ як у Києві, вперше приїхавши до цього славного міста, раптово помер Максим Вікторович Бражніков (19 березня 1902, Санкт-Петербург — 24 жовтня 1973, Київ, похований у Санкт-Петербурзі на Волковому кладовищі) — відомий російський музикознавець-медієвіст, дослідник давнього церковного співу, невменних нотацій, автор книг і статей з історії і теорії церковного співу в Росії, засновник наукової школи російської музичної медієвістики, композитор. Наукові праці Бражнікова послужили основою для прочитання давніх безлінійних нотацій. Йому належить пріоритет у створенні особливого відгалуження слов'янської палеографії — палеографії півчних нотованих рукописів XII–XIX століть, у дешифровці та публікаціях пам'яток давньоруської церковної монодії і багатоголосся. Він був різносторонньо обдарованою людиною: окрім наукової праці, займався композиторською творчістю та малював, а його літературне обдарування і гумор знайшли втілення у віршах, листах, щоденниках і малюнках. У творчій спадщині Бражнікова два концерти — фортеп'яний і скрипковий на теми знаменного розспіву.

1925 року він закінчив фортеп'яний відділ Ленінградської консерваторії у класі проф. Л. В. Ніколаєва, 1927 — теоретико-композиторський факультет за фахом «композиція» у класі проф. В. П. Калафаті, курс давніх російських нотацій пройшов у проф. А. В. Преображенського.

До 1935 року М. Бражніков викладав у ленінградських консерваторії та Інституті театру і музики, у 1935–1940 роках — науковий працівник відділу музичних інструментів Ермітажу. У грудні 1940 року, після письмового звернення до Сталіна з проханням надати працю з дослідницької спеціальності, був прийнятий на посаду наукового співробітника Ленінградського державного науково-дослідного Інституту театру і музики. У жовтні 1941 року разом з іншими співробітниками інституту був евакуйований до Кірова. На Вченій раді Московської консерваторії у січні 1943 року захистив кандидатську дисертацію «Багатоголосся знаменних партитур». У квітні 1945 року повернувся до Ленінграду і продовжив працю у ЛГІТМіК, звідки був звільнений 1953 року у зв'язку з неактуальністю його наукової теми — давнє російське співоче мистецтво. До 1960 року працював у відділі рукописів бібліотеки Ленінградської Духовної академії. У 60-х роках працював у московському

Інституті мистецтвознавства. 1968 року захитив докторську дисертацію «Теорія давньоруської музики (за музично-палеографічними матеріалами XV–XVII століть)». З 1969 року викладав (з 1971 як професор) у Ленінградській консерваторії, де провадив курси давньоруської півчної палеографії, керував аспірантами, які пізніше продовжили його справу.

У жовтні 1973 р. на запрошення Київської консерваторії для читання лекцій і наукових консультацій М. Бражніков вперше приїхав Києва. Та ще на вокзалі він важко захворів (інсульт) і через декілька днів, 24 жовтня, не приходячи до тями, помер.

Архів М. Бражнікова зберігається у відділі рукописів РНБ у Санкт-Петербурзі (фонд 1147)¹; зібрані ним давні півчі рукописи стали основою фонду Бражнікова у древлехранилищі Інституту російської літератури РАН (Пушкінський Дім); творчі композиторські рукописи, літературні твори і малюнки, зокрема, пейзажі старовинних російських міст, зберігаються у домашньому архіві дочки Ольги Максимівни Бражнікової. Неопублікованими залишаються його об'ємні праці «Багатоголосся знаменних партитур» (надрукована лише частково), «Благовіщенський кондакар» (опублікована лише вступна стаття до планованої публікації рукопису з ґрунтовною науковою розвідкою), «Словник давньоруських музичних термінів», описи великої кількості півчих рукописів збірок Москви, Санкт-Петербурга, Новгородда.

Пам'ять про Максима Бражнікова зберігають його учні і послідовники. Щорічно Санкт-Петербурзька консерваторія проводить наукові конференції з проблем давньоруського півчного мистецтва «Бражніківські читання». 2001 р. на виставці в Пушкінському домі «... Всє победивший звук». М. В. Бражніков. Личность. Жизнь. Творчество» були представлені його малярські та наукові праці. У 1995 році композитор Сергій Осколков оркестрував Фортеп'яний концерт Бражнікова. Він же став першим його виконавцем у Великому залі Філармонії під управою Юрія Никоненка, а 31 березня 1997 року твір прозвучав у залі Капели під управою Олександра Чернушенка. 20 квітня 2002 року в тому ж виконанні Фортеп'яний концерт прозвучав у Капелі на відзначенні 100-ліття від дня народження М. В. Бражнікова. Того ж вечора було виконано й Скрипковий концерт (в оркестровці аспірантів кафедри композиції консерваторії класу Бориса Тищенка) у виконанні Павла Попова.

¹ В архіві М. Бражнікова зберігається чимало матеріалів, пов'язаних з українською церковною монодією — відомості про українські Ірмологіони, списки переписувачів українських Ірмологіонів та ін. (ред.)

Бібліографія основних наукових праць**Максима Бражнікова²****Монографії та окремі видання**

- Пути развития и задачи расшифровки знаменного распева XII–XVIII веков: Применение некоторых статистических методов к изучению музыкальных явлений.* Ленинград — Москва 1949. 103 с.
- Теория древнерусской музыки (по рукописным материалам XV–XVIII веков).* Ленинград 1972. 422 с.
- Статьи о древнерусской музыке.* Ленинград 1975.
- Христофор. *Ключ знаменной.* 1604 / публікація, перекл. М. Бражников, Г. Никишов; передмова, коментарі, дослідження Г. Никишов. Москва 1983. 292 с.
- Лица и фиты знаменного распева. Общая редакция Н. Серegiной и А. Крюкова. Ленинград: Музыка, 1984. 302 с.
- Русская певческая палеография / наук. ред., прим., вступ. стаття, палеографічні табл. Н. С. Серегина. Санкт-Петербург 2002. 296 с., 30 іл.

Наукові статті

- Певческие рукописи собраний Д. В. Разумовского и В. Ф. Одоевского // *Собрания Д. В. Разумовского и В. Ф. Одоевского. Архив Д. В. Разумовского: Описания* / ред. И. М. Кудрявцев. Москва 1960, с. 6–22.
- Краткие методические указания и схемы по описанию древнерусских певческих рукописей // *Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР*, вип. 1. Москва 1973, с. 132–163.
- Див. також збірник статей 1975 р.

Дешифровка пам'яток знаменної нотації

- У кн.: Н. Д. Успенский. *Древнерусское певческое искусство.* Москва 1965, с. 156–157, 162, 166–167, 169, 170, 171–173, 189–190.
- Новые памятники знаменного распева* / уряд. М. В. Бражников, [вип. 1]. Ленинград, 1967.
- Н. Д. Успенский. *Образцы древнерусского певческого искусства.* Ленинград 1968, с. 133–137, 159–181, 252, 253.
- Н. Д. Успенский. *Древнерусское певческое искусство.* Москва 1971, с. 133–137, 159–181, 233–263.

- Н. Д. Успенский. *Образцы древнерусского певческого искусства.* София 1971, с. 36–68, 39–41.
- Памятники знаменного распева* / уряд. М. В. Бражников, вип. 2. Ленинград 1974.
- Федор Крестьянин. *Стихиры* / публікація, розшифровка, дослідження М. В. Бражников; ред. Ю. В. Келдыш [=Памятники русского музыкального искусства, 3]. Москва 1974.
- Многоголосие знаменных партитур (не повністю) // *Проблемы истории и теории древнерусской музыки: Сборник статей* / ред. А. С. Белоненко, А. Н. Кручинина. Ленинград 1979, с. 5–61.
- Тысяча лет русской церковной музыки* / ред. В. Морозан [=Памятники русской духовной музыки, 1]. Вашингтон 1991, с. 16, 59, 61 та ін.
- Большой знаменный распев: Евангельские стихиры* / перекл. Федор Крестьянин, розшифровка М. В. Бражников. Москва 1994.

Публікації про Максима Бражнікова

- И. Ф. Бэлза. Истоки русской музыки // *Советское искусство* (1945) 3 серп.
- С. Лазаров. Максим Бражников и неготово дело // *ЛИК: Седмичник за литература, искусство и культура* (София 1970/51) 23–28.
- Бражников Максим Викторович // *Кто писал о музыке: Био-библиографический словарь музыкальных критиков и лиц, писавших о музыке в дореволюционной России и СССР: у 4-х томах, т.1* / укл. Г. Бернандт, И. Ямпольский. Москва 1971, с. 115–116.
- Н. Кожевникова. Зазвучавшая тайнопись // *Советская культура* (1973) 31 лип.
- А. С. Белоненко. Список научных работ М. В. Бражникова // *Проблемы истории и теории древнерусской музыки: Сборник статей* / ред. А. С. Белоненко, А. Н. Кручинина. Ленинград 1979, с. 62–72.
- Н. С. Серегина. Праздник обретения // *Музыкальная академия* (1995/4–5) 116.
- Н. С. Серегина. *М. В. Бражников: Буклет выставки «... Всё победивший звук» М. В. Бражников. Личность. Жизнь. Творчество»* / авторы выставки Е. Н. Монахова, Э. С. Лебедева. Санкт-Петербург 2001.
- О. М. Бражникова. Максим Викторович Бражников // *Бражниковские чтения: 2002 (к 100-летию со дня рождения М. В. Бражникова)*. Санкт-Петербург 2002, с. 2–12.
- Див. також сайт <http://www.rusarchives.ru>.

Наталія Серьогіна

² Повну бібліографію наукової спадщини М. Бражнікова див.: М. Бражников. *Русская певческая палеография* / наук. ред., прим., вступ. стаття, палеографічні таблиці Н. С. Серегина. Санкт-Петербург 2002, с. 7–10.